

19. Yüzyıl Ayasofya Camii ve Külliye Onarımlarında Yapılan Harcamaların Değerlendirilmesi

Bayram AKKOYUN*, Büşra KORKMAZ** ve Fatma Esra TORAMAN***

* *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi*
İstanbul, Türkiye
ORCID: 0000-0002-4717-9461
bayakkoyun@gmail.com

** *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi*
İstanbul, Türkiye
ORCID: 0000-0001-5564-3992
korkmazbusraa@gmail.com

*** *Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi*
İstanbul, Türkiye
ORCID: 0000-0002-3408-8878
toramanceylan@gmail.com (İletişim yazarı)

Araştırma Makalesi

Geliş:15/03/2021

Son düzenleme sonrası geliş:20/09/2021

Kabul:05/10/2021

Yayımlanma:31/01/2022

27

Öz

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde siyasal, toplumsal ve hukuksal birçok alanda, büyük çapta değişim ve dönüşümlerin yaşanmaya başladığı görülmektedir. Devletin ve halkın yaşamış olduğu sıkıntılar, reformların hayata geçirilmesi ihtiyacını doğurmuştur. 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle devlet işleyişinde Batı modeli tercih edilmiş ve büyük reformlar yapılmıştır. Devlet mali açıdan büyük sıkıntılara girmiş olmasına rağmen, eldeki belgelerden yola çıkılarak, Ayasofya Camii ve Külliyesi'ne kapsamlı onarımlar yapıldığı bilinmektedir. Bu durum, Ayasofya'nın ne denli önemsendiğini ispatlar niteliktedir. Onarımlar boyunca yapılan harcamaların büyüklüğünü anlayabilmek adına, tarihsel süreç içerisinde değişmeyen bir iş kolu seçilmiş ve düz inşaat işçisinin günlük kazancı üzerinden bir inceleme yapılarak; 19. yüzyılda Ayasofya Camii ve Külliyesi'nde yapılan onarımların maliyet karşılaştırması bir tablo halinde oluşturulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Ayasofya, onarım, 19. yüzyıl, para, taş iş

Evaluation of the Expenditures Made in the Repairs of the 19th Century Hagia Sophia Mosque and Complex

Bayram AKKOYUN*, Büşra KORKMAZ** and Fatma Esra TORAMAN***

* *Fatih Sultan Mehmet Vakif University
Istanbul, Turkey
ORCID: 0000-0002-4717-9461
bayakkoyun@gmail.com*

** *Fatih Sultan Mehmet Vakif University
Istanbul, Turkey
ORCID: 0000-0001-5564-3992
korkmazbusraa@gmail.com*

*** *Fatih Sultan Mehmet Vakif University
Istanbul, Turkey
ORCID: 0000-0002-3408-8878
toramanceylan@gmail.com (Corresponding author)*

Research Article

Received: 15/03/2021

Received in final revised form: 20/09/2021

Accepted: 05/10/2021

Published online: 31/01/2022

28

Abstract

In the 19th century, it is seen that large-scale changes and transformations began to occur in many political, social and legal areas in the Ottoman State. The difficulties experienced by the state and the public, led to the need for reforms to be implemented. With the proclamation of the Tanzimat edict in 1839, the Western model was preferred in state which led to the proclamation of major reforms. Although the state was in great financial difficulties, it is known that extensive amounts were spent for the Hagia Sophia Mosque and complex, based on the documents available. This proves the significance of Hagia Sophia for the Ottoman State. In order to understand the amount of the expenses incurred during the repairs, the daily earnings of an ordinary construction worker, as a line of position that remained constant in the historical process, had been selected and a review had been carried out. Thus, it was possible to prepare a table comparing the expenses for the repairs of Hagia Sophia Mosque and Complex.

Keywords: Hagia Sophia, repair, 19th century, money, adulteration

1. GİRİŞ

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin tarihi açısından oldukça kritik bir dönemdir. Osmanlı, bu yüzyılın başlarında sahip olduğu topraklar ve nüfus bakımından dünyanın en büyük devleti olmasına rağmen kendi kurumları bu büyüklüğü taşıyacak güçten yoksunlaşmıştı (Memiş, 2008: 20). Devlet toprakları içerisinde Sırp, Ermeni, Rum vb. grupların isyanı sebebiyle alınan kayıpların yanısıra, devletin ödemekle yükümlü olduğu tazminatlar; savaş ve isyan ekonomisinin hüküm sürmesine neden olmuştur (Memiş, 2008: 61). Dolayısıyla bu yüzyılda devletin gücünün zayıflaması, idari yapısının bozulmaya başlaması ve diğer devletlerin uyguladıkları baskı; reform ve yenilenme ihtiyacını kaçınılmaz kılmıştır. Bu sıkıntılarının başında mali bunalım ve para ihtiyacı gelmekte, bu durum da devlet otoritesinin zayıflamasına sebep olmaktadır (Pamuk, 2012: 204; Yanardağ, 2015: 931). Para vezin ve ayarlarının sıklıkla değiştirilmesi ve piyasalardaki paraların değerinde farklılıklara sebep olması da mevcut olan ekonomik kaosu artırmış; tüm bu olumsuzluklar üretimde durgunluğa yol açmıştır. Yaşanılan sorunlara bir çözüm arayışı içerisinde bulunan Osmanlı Devleti, 19. yüzyıla birlikte Batı'ya yönelmiş; ilk olarak askeri düzende başvuru olan Batılı görüşleri, idare ve maliye alanlarında yapılan yenileşme ve dönüşme çalışmaları takip etmiştir.

19. yüzyıl başlarında şiddetlenen mali bunalım, hazineye gelir sağlayacak metod arayışlarına neden olmuştur. Devletin gelir yükseltme gayreti içinde hızlı bir çözüm olarak gördüğü tağşişin1 sık sık yapıldığı görülmüştür (Pamuk, 2012: 245; Güran, 2003: 3). 1808'den başlayıp 1830 yılına kadar devam eden tağşiş sürecinde gümüş sikkede 37 defa ve altın sikkede ise 35 defa tağşişler görülmüş; yapılan en kapsamlı tağşiş ise II. Mahmud zamanında, kuruştaki gümüş miktarının %80'in üzerinde azaltılmasıyla görülmüştür (Pamuk, 2000: 7). 19. yüzyılda kuruşun içerdiği gümüş miktarındaki değişim Şekil 1'de görülmektedir. Ayrıca piyasadaki fiyatların kullanılan kuruş üzerinden değer artışlarında 10 ile 15 kat gözlemlenmesiyle beraber, en büyük tağşişlerin meydana geldiği 1808 ve 1820 yılları ile 1827 ve 1828 yıllarında da yapılan tağşişler %100'ün üzerinde gerçekleşen enflasyona neden olmuştur. (Yanardağ, 2015: 922).

Yüzyıllardır devletin finansman politikası olarak gerçekleştirdiği ayar ve vezinin düşürülerek kazanç sağlama yöntemi, Tashih-i Sikke ya da Tashih-i Ayar, yapılan yeni düzenlemelerle birlikte geçerliliğini yitirmiştir. Bu reform, Osmanlı Devleti'nde, tek para sistemine atılan ilk adım olarak kabul edilir ve para politikalarında katı bir tutum sergilenmeye başlar. Tanzimat Devri reform hamlelerinden birisi olan 1844 tarihli, Tashih-i Sikke ile hem gümüş kuruş için hem de yeni oluşturulan altın lira birimi için yeni standartlar belirlenmiştir (Açıkgöz, 2010: 376). Pamuk'a göre, "100 gümüş kuruşun 1 altın liraya tekabül ettiği yeni standartlara göre; 1 kuruş, 1 gram saf gümüş; 1 altın lira ise 6.6 gram saf altın içeriyordu. Böylece, 1 gram altın, 15.1 gram gümüş üzerinden sabitlenmiş ve Osmanlı Devleti sabit kurla belirlenmiş çift metalli para düzenine geçmiştir" (Pamuk, 2012: 226).

19. yüzyıl ortalarının en önemli özelliği bir finansman politikası olarak görülen tağşiş politikasının terk edilmesi ve yeni bir kaynak olacağı öngörülen kaime2 uygulamasına geçilmesidir. Buna binaen, 1840 yılında ilk Osmanlı banknotları piyasaya sürülmüştür (Açıkgöz, 2010: 376). Fakat öngörüldüğü gibi olmamış ve 'kaime' uygulaması tercih edilmediği gibi Osmanlı Devleti'ni maddi anlamda, daha zor bir sürece sokmuştur. 1862 yılında tamamen kaldırılan bu uygulama, halkın para politikalarına olan zayıf güvenini daha çok zedelemiştir.

Dış borçlanma giderek büyümüş, bu zorlu sürecin sonucunda da Osmanlı Devleti iflasını ilan etmek durumunda kalmıştır.

Yaklaşık 400 yıl boyunca, Ayasofya'yı koruma ve onarım çalışmalarında kendi imkân ve tekniklerinden yararlanan Osmanlı Devleti, 19. yüzyıl itibariyle diğer alanlarda olduğu gibi onarım çalışmalarında da Batı'ya yönelmiş; Batılı mimar, mühendis ve ustaların sağladığı imkanları kullanmaktan kaçınmamıştır. Önceleri gerekli harcamalar, Ayasofya Külliyesi'nin kendine ait vakıf bütçesi üzerinden yapılırken; 19. yüzyılla birlikte vakıf bütçesinin aşıldığı durumlarda, ücretin hazineден karşılandığı bilinmektedir (Diker, 2016: 98). 1847 ve 1911 yılları arasındaki süreçte gerçekleştirilen Avrupa menşeli çalışmalar, nitelikli sonuçlar sağlamamış olsa da bu yaklaşımların tercihine göre devam edilmiştir. Devletin ekonomik ve siyasi açılardan bu denli sıkıntıda olduğu, birçok alanda dönüşümlerin yaşandığı bir dönemde dahi Ayasofya'nın geri planda bırakılmaması için çalışmalar yapılması, masraftan kaçınılması, devletin ve halkın her anlamda duyarlı kalmış olması da Ayasofya'ya verilen önemin bir göstergesidir (Diker, 2016: 113).

Tarihi veriler, kendi dönemlerinin atmosferi göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. İnceleme yapılan dönemde Ayasofya bir camii işlevinde kullanılmakta ve bir külliye olarak teşekkül etmektedir. İnşa edildiği tarihten 2020 yılına kadarki süreçte birçok işlev değişikliğine maruz kalan Ayasofya'nın büründüğü her işlevde yaşatılması için çaba gösterilmesi, çalışmanın çıkış noktası olması açısından önem arz eder. Bu çalışmada konuyla ilgili yapılmış en kapsamlı araştırma olan Doç. Dr. Hasan Fırat Diker'in doktora tezinden ve bu tezden üretilmiş "Ayasofya ve Onarımları" başlıklı kitapta yer alan verilerden yola çıkılarak, 19. yüzyıl boyunca Ayasofya'da yapılan onarımlar ve bu onarımlar için harcanan miktarın genel bir dökümünü elde etmek; bu sayede yıllar içerisinde Ayasofya Camii ve Külliyesi onarımları için harcanmış olan paranın grafiğini gözle görülür hale getirmek amaçlanmıştır. Ancak elde edilen verilerin günümüz koşulları ile mukayesesi yapılmak istenildiği takdirde Türk lirası karşılığı değerine dair bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışmamız kapsamında 19. yüzyıla ait onarım masraflarının Türk lirası değerine ulaşarak ve aynı dönemde çeşitli onarımlara maruz kalan selatin camii olan Fatih Camii ve Külliyesi'nin verileri ile mukayese edilerek bir sonuca ulaşılmıştır.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmada iki aşamalı araştırma yöntemi gerçekleştirilmiştir. Birinci kısımda 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde mal ve hizmet alımında kullanılan kuruşun tüketici fiyat endeksi hesaplarına ulaşılmıştır. İkinci kısımda ise Ayasofya Camii ve Külliyesi'nde yapılan onarım harcamaları enflasyon verileriyle oranlanarak Kasım 2020 Türk lirası değerleri hesaplanmıştır. Enflasyon verileri hesaplanırken 19. yüzyıla ait mal ve hizmet değerleri kullanılmıştır. Bu hizmetlerin başında, hakkında en çok veri elde edilebilen düz inşaat işçisi yevmiyeleri yer almaktadır. Verilerin daha iyi anlaşılabilmesi için onarım harcamalarıyla aynı yöntem kullanılarak oluşturulan düz inşaat işçisi günlük ücretlerinin 2020 Türk lirasına karşılık değerini ifade eden grafik, Şekil 3'te görülebilmektedir. Bu kısımda Şevket Pamuk'un geçmiş yıllara ait kuruş değerlerinin 1998 yılı Türk lirası değerini hesapladığı cetvellerden ve TÜİK verilerinden faydalanılarak 2020 Kasım Türk lirası değerlerine ulaşılmıştır.

Yapılan hesaplamalarda kuruşun enflasyon üzerinden Kasım 2020 Türk lirası değerine baktığımızda çıkan sonuçların tatmin edici olmadığı görülmüştür. Yapılan taşışlar nedeniyle kuruşun yaşadığı değer kaybı beraberinde kuruş üzerinden yapılan enflasyon hesaplamalarında büyük hareketlenmelere neden olduğu fark edilmiştir. Daha sonra daha az

değişkenlik gösterdiği için yapılan harcamaların gümüş değerleri gümüş – altın rasyosu üzerinden hesaplanarak Kasım 2020 Türk lirası cinsinden değerleri elde edilmesi yöntemi denenmiş ve daha makul sonuçlar elde edilmiştir. Aynı yöntem tersine çevrilerek yapılan harcamaların gram/gümüş cinsinden altın cinsine çevrilmesi sağlanmıştır. Böylece, 19.yüzyıl boyunca Ayasofya’da yapılmış olan onarımlar, 2020 yılında yapılmış olsa ne kadar harcama yapılacağını görmek, amaçlanmıştır.

Çalışmanın son kısmında ise 19. yüzyılda Ayasofya Camii ve Külliyesi’ne yapılan harcamalar ile Fatih Camii için yapılan harcamalar mukayese edilmiştir. Her iki yapının da Fatih Sultan Mehmet ile olan ilişkisinden dolayı manevi olarak halk tarafından önemsenmesi ve hakkında daha kapsamlı veri bulunabilir olması karşılaştırma için Fatih Camii’ni ele almamıza sebep olmuştur. Bu kısımda mukayese yapılırken Fatih Camii ile Ayasofya’nın arasındaki yaş farkı ve yapısal durum göz önünde bulundurulmaktadır. Ortaya çıkan tablo ve grafiklerde yapıların birbirine olan farklılıklarını veya üstünlüklerini vurgulamak değil; bu denli önem atfeden iki yapının geçirdiği onarımlar ve yapılan harcamalar üzerinden bir okuma yapılabilmesi amaçlanmıştır.

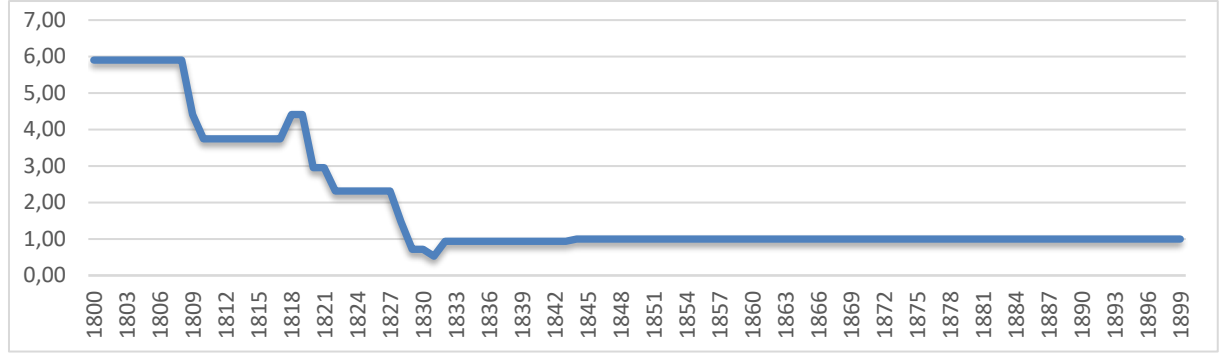
3. 19. YÜZYILDA 1 KURUŞUN GÜMÜŞ ÜZERİNDEN KASIM 2020 TÜRK LİRASI DEĞERİ

2020 yılında kullanılan para birimi ile 19. yüzyıldaki para politikalarını algılayabilmek ve bir mukayese yapabilmek için, 19. yüzyılda kullanılan 1 kuruş; gümüş, enflasyon ve altın üzerinden hesap edilmiş, elde edilen değerler karşılaştırılmıştır (Şekil 2). Çalışma kapsamında hedeflenen mukayesenin yapılabilmesi için ilk adım 1 kuruşun içerdiği gümüş miktarının bilinmesidir. 1800 yılından 1899 yılına kadar 1 kuruşun içerdiği kıymetli maden olarak gümüşün gram miktarı, Şevket Pamuk (2000)’un kitabından alınan verilerden yola çıkılarak, Çizelge 1’de belirtilmiştir. Şekil 1’de de ifade edildiği gibi 1800-1844 yılları arasında gümüş gram değeri değişiklik göstermiş; çalışma kapsamında incelenen dönem 19. yüzyıl olması nedeniyle çizelgede 1899 yılına kadarki veriler kullanılmıştır.

19. yüzyılda kuruş cinsinden fiyatlar yaklaşık 13 kat kadar değişiklik gösterirken gram-gümüş cinsinden 2.2 kat değişim yaşanmıştır (Pamuk, 2000: 8).

“1789’dan 1808 yılına kadarki dönemde Osmanlı Devleti’nin kullandığı para birimi kuruşunun içinde bulunan gümüş miktarı 5.9 grama tekabül etmekteydi. 1831 yılında ise yapılan tağşiş ile kuruşun içerdiği gümüş miktarı 0.5 grama karşılık gelmekteydi. Bu hızlı düşüş, devletin itibarı açısından sakıncalı bulunduğu için 1832’de kuruşun gümüş içeriği, 0.94 grama, 1844’te de 1.0 grama yükseltildi (Şekil 1). Böylece Osmanlı kuruşu, 1808-1844 döneminde değerinin %83’ünü (4.9 /5.9) kaybetmiş oldu.” (Aysan, 2018: 105).

Pamuk’a göre; “1844-1881 arasında bir altın liralık sikke 7.216 gram ağırlığında ve 22/24 ya da yüzde 91.67 ayarındaydı. Diğer bir deyişle 6.6 gram saf gümüş içeren altın lira, 100 gümüş kuruşa karşılık geldiği kabul edilmişti. Bir gümüş kuruşta ise 1.0 gram saf gümüş bulunuyordu. Böylece altın/gümüş oranı 15.09 olarak sabitlenmişti.” Yapılan tağşişlerin son bulmasını ise yine Şevket Pamuk şu şekilde ifade etmektedir; “1844’ten itibaren ek mali gelir sağlamak için yapılan tağşişlere de son verildi. 1922 yılına kadar, Osmanlı Devleti’nin piyasaya sürdüğü tüm gümüş ve altın sikkeler 1844’te belirlenen standartlara sadık kaldı.” (Pamuk, 2012: 226).

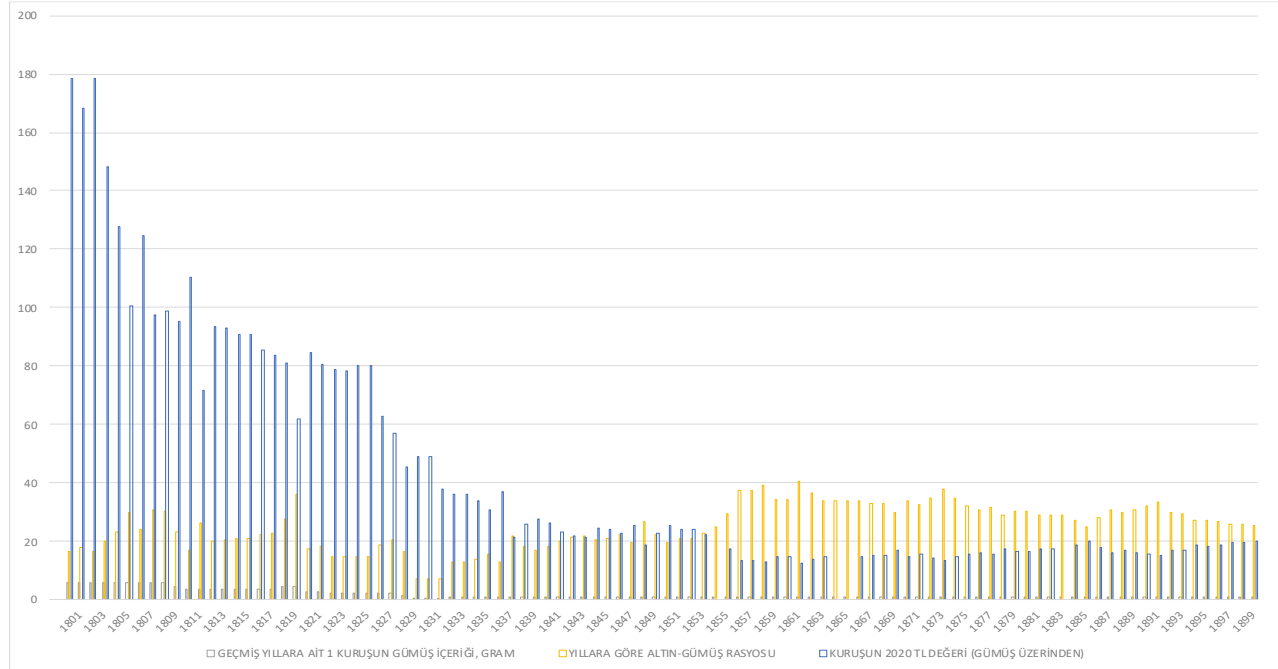

Şekil 1. 19. yy'da 1 kurushun gümüş içeriği (Bayram Akkoyun, 2020)

Çizelge 1. 19. yüzyılda yıllara göre 1 kurushun içerdiği gümüş miktarı (Pamuk, 2000: 208)

YIL	GÜMÜŞ (GR)	YIL	GÜMÜŞ (GR)	YIL	GÜMÜŞ (GR)	YIL	GÜMÜŞ (GR)	YIL	GÜMÜŞ (GR)
1800	5.90	1810	3.74	1820	2.95	1830	0.72	1840	0.94
1801	5.90	1811	3.74	1821	2.95	1831	0.53	1841	0.94
1802	5.90	1812	3.74	1822	2.32	1832	0.94	1842	0.94
1803	5.90	1813	3.74	1823	2.32	1833	0.94	1843	0.94
1804	5.90	1814	3.74	1824	2.32	1834	0.94	1844	1.00
1805	5.90	1815	3.74	1825	2.32	1835	0.94	* Çalışma kapsamında incelenen 19.yüzyıl içerisinde 1844-1899 yılları arasında 1 kurushun içerdiği gümüş miktarı sabittir.	
1806	5.90	1816	3.74	1826	2.32	1836	0.94		
1807	5.90	1817	3.74	1827	2.32	1837	0.94		
1808	5.90	1818	4.42	1828	1.48	1838	0.94		
1809	4.42	1819	4.42	1829	0.72	1839	0.94		

Çalışmanın devamında ise kuruş içerisindeki gümüş gramının belirlenmesinden sonra (Çizelge 1) gümüş, enflasyon ve altın değerlerinin Kasım 2020 Türk lirası karşılığı mukayese edilmiştir. Kuruşun gümüş üzerinden hesaplanan 2020 yılı değerine bakıldığında 1808 yılından başlayıp 1830 yılına kadar görülen düşüş sürecinde yaşanan değer kaybı açıkça görülmektedir (Şekil 2, Çizelge 2). 1844 yılında belirlenen standartlar ve Osmanlı Devleti'nin geçtiği sabit kurla belirlenen yeni para düzeninden sonra önceki yıllara nazaran parada değer kaybı yaşanmadığı gözlemlenmektedir (Pamuk, 2000: 28).

Şekil 2. 19. yy'da 1 kurushun gümüş üzerinden 2020 Türk lirası değeri (Bayram Akkoyun, 2020)

Çizelge 2. 1 Kuruşun gümüş, enflasyon ve altın üzerinden Türk lirası değeri (Bayram Akkoyun, 2020)

YIL	GÜMÜŞ ÜZERİNDEN TL DEĞERİ (2020)	ENFLASYON ÜZERİNDEN TL DEĞERİ (2020)	ALTIN ÜZERİNDEN TL DEĞERİ (2020)	YIL	GÜMÜŞ ÜZERİNDEN TL DEĞERİ (2020)	ENFLASYON ÜZERİNDEN TL DEĞERİ (2020)	ALTIN ÜZERİNDEN TL DEĞERİ (2020)	YIL	GÜMÜŞ ÜZERİNDEN TL DEĞERİ (2020)	ENFLASYON ÜZERİNDEN TL DEĞERİ (2020)	ALTIN ÜZERİNDEN TL DEĞERİ (2020)
1800	₺178.36	₺50.00	₺162.28	1834	₺33.88	₺10.69	₺30.83	1868	₺15.21	₺4.77	₺13.84
1801	₺168.24	₺52.78	₺153.07	1835	₺30.58	₺9.68	₺27.82	1869	₺16.81	₺5.29	₺15.29
1802	₺178.36	₺56.25	₺162.28	1836	₺36.87	₺11.61	₺33.55	1870	₺14.82	₺4.65	₺13.48
1803	₺148.26	₺46.54	₺134.89	1837	₺21.49	₺6.78	₺19.55	1871	₺15.51	₺4.86	₺14.11
1804	₺127.54	₺40.11	₺116.04	1838	₺25.76	₺8.13	₺23.44	1872	₺14.50	₺4.54	₺13.19
1805	₺100.52	₺31.57	₺91.45	1839	₺27.65	₺8.73	₺25.16	1873	₺13.34	₺4.19	₺12.14
1806	₺124.85	₺39.19	₺113.59	1840	₺26.12	₺8.25	₺23.76	1874	₺14.61	₺4.60	₺13.29
1807	₺97.62	₺30.71	₺88.82	1841	₺23.36	₺7.35	₺21.25	1875	₺15.81	₺4.97	₺14.39
1808	₺98.84	₺31.11	₺89.93	1842	₺21.87	₺6.90	₺19.89	1876	₺16.33	₺5.11	₺14.85
1809	₺95.40	₺29.94	₺86.79	1843	₺21.49	₺6.78	₺19.55	1877	₺15.88	₺5.00	₺14.44
1810	₺110.61	₺34.82	₺100.64	1844	₺24.64	₺7.73	₺22.42	1878	₺17.39	₺5.46	₺15.82
1811	₺71.64	₺22.47	₺65.17	1845	₺24.20	₺7.58	₺22.01	1879	₺16.74	₺5.26	₺15.23
1812	₺93.44	₺29.36	₺85.01	1846	₺22.82	₺7.18	₺20.76	1880	₺16.67	₺5.23	₺15.16
1813	₺92.86	₺29.25	₺84.49	1847	₺25.58	₺8.04	₺23.27	1881	₺17.46	₺5.40	₺15.89
1814	₺90.62	₺28.47	₺82.45	1848	₺18.95	₺5.95	₺17.24	1882	₺17.46	₺5.50	₺15.89
1815	₺90.62	₺28.53	₺82.45	1849	₺22.56	₺7.10	₺20.53	1883	₺17.46	₺5.75	₺15.89
1816	₺85.47	₺26.83	₺77.77	1850	₺25.58	₺8.04	₺23.27	1884	₺18.68	₺5.86	₺17.00
1817	₺83.57	₺26.17	₺76.04	1851	₺23.91	₺7.50	₺21.75	1885	₺20.08	₺6.32	₺18.27
1818	₺81.02	₺25.45	₺73.71	1852	₺24.05	₺7.56	₺21.88	1886	₺18.01	₺5.66	₺16.39
1819	₺62.04	₺19.54	₺56.44	1853	₺22.31	₺7.01	₺20.30	1887	₺16.33	₺5.14	₺14.85
1820	₺84.72	₺26.55	₺77.08	1854	₺20.08		₺18.27	1888	₺16.95	₺5.32	₺15.42
1821	₺80.69	₺25.28	₺73.41	1855	₺17.24	₺5.40	₺15.68	1889	₺16.33	₺5.11	₺14.85
1822	₺78.86	₺24.85	₺71.75	1856	₺13.43	₺4.22	₺12.22	1890	₺15.75	₺4.94	₺14.33
1823	₺78.20	₺24.56	₺71.15	1857	₺13.57	₺4.25	₺12.35	1891	₺15.16	₺4.77	₺13.79
1824	₺80.22	₺25.37	₺72.99	1858	₺12.83	₺4.02	₺11.67	1892	₺16.95	₺5.32	₺15.42
1825	₺80.22	₺25.20	₺72.99	1859	₺14.66	₺4.60	₺13.34	1893	₺17.09	₺5.37	₺15.55
1826	₺62.88	₺19.77	₺57.21	1860	₺14.77	₺4.63	₺13.43	1894	₺18.68	₺5.86	₺17.00
1827	₺57.09	₺17.93	₺51.94	1861	₺12.40	₺3.88	₺11.28	1895	₺18.42	₺5.77	₺16.76
1828	₺45.27	₺14.14	₺41.19	1862	₺13.80	₺4.34	₺12.56	1896	₺18.95	₺5.95	₺17.24
1829	₺49.03	₺15.28	₺44.61	1863	₺14.88	₺4.50	₺13.53	1897	₺19.59	₺6.15	₺17.83
1830	₺49.03	₺15.34	₺44.61	1864	₺14.88	₺4.60	₺13.53	1898	₺19.69	₺6.18	₺17.91
1831	₺37.88	₺11.87	₺34.47	1865	₺14.88	₺4.60	₺13.53	1899	₺19.98	₺6.26	₺18.18
1832	₺36.16	₺11.38	₺32.90	1866	₺14.88	₺4.70	₺13.53				
1833	₺36.16	₺11.35	₺32.90	1867	₺15.27	₺4.80	₺13.89				

Çizelge 2 oluşturulurken üç farklı yöntem ile 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kullanılan 1 kuruşun 2020 yılı Türk lirası değeri hesaplanmıştır. Daha sonra "Bu harcamalar 2020 yılında yapılmış olsa, ne kadar harcanması gerekirdi?" sorusuna cevap bulmak üzere onarım maliyetleri hesaplanmaya çalışılmıştır.

Çizelgede yapılan hesaplama yöntemlerinden ilki enflasyon üzerinden yapılan değerlendirme hesabıdır. Bu yöntemde Şevket Pamuk'un kitabındaki (Pamuk, 2000; Pamuk,2012) tablolardan yararlanılmıştır. Pamuk kitabında geçmiş yıllara ait 1 kuruşun 1998 yılındaki Türk lirasına tekabül eden değerini vermektedir. Daha sonra TÜİK verileri kullanılarak 1998 yılından 2020 yılı kasım ayına kadar olan enflasyon değerleri hesaplanmıştır. Pamuk'un bulduğu değerler TÜİK verileriyle birleştirilerek 1998 yılında yapılan bu hesaplamalar 2020 yılına güncellenmeye çalışılmıştır.

Çizelgedeki bir diğer yöntem ise gümüş üzerinden geçmiş yıllara ait 1 kuruşun günümüz değerinin hesaplanmasıdır. Bu aşamada yine Şevket Pamuk'un hazırladığı "Geçmiş Yıllardaki Kuruşun Gümüş İçeriği" tabloları kullanılmıştır (Pamuk, 2000: 12). Bu tablolarda geçmiş yıllarda kuruşun içinde bulunan gümüş miktarı gram olarak verilmektedir. Kuruşun içindeki gram gümüş miktarı alınarak günümüz gram gümüş değeriyle çarpıldığında elde edilen verilerin çok gerçekçi olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla kıymetli madenlerin tek başına değil birbirleri ile mukayese edilerek değerlendirilmeleri gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Gümüş madeninin altın madeni karşısındaki değerine altın-gümüş rasyosu3 denmektedir. Gümüşün değerinin hesaplanabilmesi yalnızca altın karşısındaki değerine bakılarak anlaşılabilir (Pamuk, 2000: 42). Kısaca altın-gümüş rasyosu 1 gram altın satın alabilmek için ödenmesi gereken gram gümüş miktarını vermektedir. 19. yüzyıl başlarında bu değer 1/14 iken 2020 yılında 1/70 olduğu hesaplanmıştır. Anlaşılacağı üzere gram gümüş son 200 yıl içerisinde yaklaşık 5 kat değer kaybetmiştir. Daha sonra yapılan

hesaplamlarda bulunan kuruşun gram gümüş üzerinden 2020 Türk lirası değerleri bu değer kaybı ile çarpılmış, yeniden hesaplanarak yukarıdaki çizelge (Çizelge 2) oluşturulmuştur. Aynı yöntem kullanılarak kuruşun altın üzerinden 2020 Kasım değerleri hesaplanmıştır.

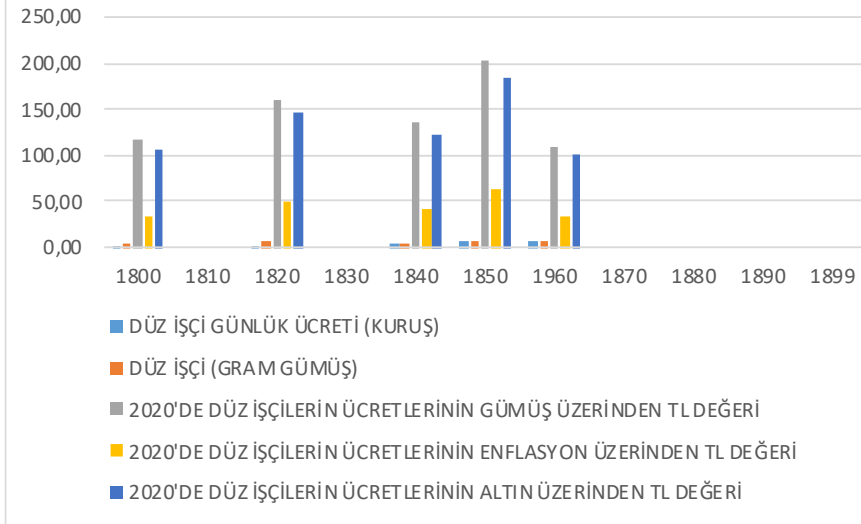
4. 19. YÜZYILDA İSTANBUL'DAKİ DÜZ İŞÇİ ÜCRETLERİ

Onarımlar boyunca yapılan harcamaların büyüklüğünü algılayabilmek için bir zemin oluşturması hedeflenmiş böylece bu bölümde, tarihsel süreç içerisinde kapsamı değişmeyen bir iş kolu seçilmiş ve düz inşaat işçisinin günlük kazancı üzerinden bir inceleme yapılmıştır. Düz inşaat işçisinin 19. yüzyılda günlük olarak kazandığı para, kuruşun içerisindeki gümüş miktarı üzerinden değerlendirilmiş ve bu miktarın, 2020 yılındaki gümüş fiyatı, enflasyon ve altın fiyatı üzerinden değerleri elde edilmiştir. Bu sayede 19. yüzyıldaki düz işçi ücretinin 2020 yılında kaç Türk lirasına tekabül ettiğini görmek amaçlanmıştır.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın 2020 yılına ait birim fiyatlarında işçilik rayiçleri incelendiğinde 10.100.1062 poz numaralı düz inşaat işçisinin saatlik ücreti, 13.50 Türk lirası olarak belirlenmiştir (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2020). Günlük 8 saat çalışma öngörüldüğü takdirde bir düz inşaat işçinin yaklaşık yevmiyesi 108.00 Türk lirasına karşılık gelmekte; Çizelge 2 incelendiğinde yapılan hesaplamlarda enflasyon değerinin değil kıymetli maden üzerinden Türk lirası değerinin yakın bir sonuç verdiği tespit edilmiştir.

Çizelge 3. 19. yüzyılda düz inşaat işçisinin günlük ücretinin gümüş, altın ve enflasyon üzerinden Türk lirası değer tablosu

YIL	DÜZ İŞÇİ GÜNLÜK ÜCRETİ, (KURUŞ)	DÜZ İŞÇİ, (GRAM GÜMÜŞ)	GÜMÜŞ ÜZERİNDEN TL DEĞERİ	ENFLASYON ÜZERİNDEN TL DEĞERİ	ALTIN ÜZERİNDEN TL DEĞERİ	YIL	DÜZ İŞÇİ GÜNLÜK ÜCRETİ, (KURUŞ)	DÜZ İŞÇİ, (GRAM GÜMÜŞ)	GÜMÜŞ ÜZERİNDEN TL DEĞERİ	ENFLASYON ÜZERİNDEN TL DEĞERİ	ALTIN ÜZERİNDEN TL DEĞERİ
1800	0.65	3.83	₺115.79	₺32.46	₺105.34	1841	5.00	4.68	₺116.74	₺36.76	₺106.21
1802	0.78	4.61	₺139.12	₺43.88	₺126.58	1846	5.78	5.78	₺131.98	₺41.54	₺120.08
1805	1.22	7.20	₺122.63	₺38.52	₺111.57	1847	6.27	6.27	₺160.49	₺50.47	₺146.01
1807	0.97	5.75	₺95.02	₺29.89	₺86.45	1848	6.53	6.53	₺123.73	₺38.84	₺112.57
1809	1.15	5.06	₺109.31	₺34.30	₺99.45	1849	7.08	7.07	₺159.70	₺50.22	₺145.29
1814	1.53	5.72	₺138.50	₺43.51	₺126.01	1850	7.92	7.91	₺202.53	₺63.69	₺184.26
1817	1.56	5.83	₺130.03	₺40.72	₺118.30	1851	7.67	7.67	₺183.41	₺57.53	₺166.87
1818	1.81	7.97	₺146.31	₺45.97	₺133.11	1860	7.47	7.47	₺110.35	₺34.57	₺100.40
1819	1.86	8.22	₺115.55	₺36.39	₺105.13	1861	9.25	9.25	₺114.71	₺35.89	₺104.36
1820	1.89	5.57	₺159.91	₺50.11	₺145.49	1862	9.31	9.31	₺128.52	₺40.40	₺116.93
1821	1.97	5.80	₺158.55	₺49.68	₺144.25	1863	8.81	8.80	₺131.02	₺39.63	₺119.20
1823	1.55	3.58	₺120.82	₺37.95	₺109.92	1866	7.21	7.21	₺107.30	₺33.90	₺97.62
1824	2.26	5.23	₺181.30	₺57.33	₺164.95	1867	7.21	7.21	₺110.16	₺34.61	₺100.22
1825	1.84	4.26	₺147.67	₺46.38	₺134.36	1869	7.00	7.00	₺117.64	₺37.00	₺107.03
1826	1.84	4.25	₺115.43	₺36.29	₺105.02	1874	8.00	8.00	₺116.84	₺36.77	₺106.30
1827	3.67	8.49	₺209.33	₺65.73	₺190.45	1879	7.69	7.69	₺128.69	₺40.43	₺117.09
1829	3.40	2.45	₺166.51	₺51.90	₺151.49	1881	7.98	7.98	₺139.35	₺43.09	₺126.78
1831	4.45	2.35	₺168.46	₺52.76	₺153.26	1882	7.62	7.62	₺133.07	₺41.91	₺121.06
1832	4.45	4.16	₺160.80	₺50.59	₺146.30	1889	8.00	8.00	₺130.61	₺40.91	₺118.83
1833	4.69	4.39	₺169.45	₺53.18	₺154.17	1891	8.02	8.01	₺121.50	₺38.23	₺110.54
1835	5.80	5.42	₺177.19	₺56.11	₺161.21	1894	8.00	8.00	₺149.45	₺46.89	₺135.97
1837	5.55	5.19	₺119.18	₺37.60	₺108.43	1895	10.90	10.90	₺200.84	₺62.95	₺182.72
1838	4.93	4.62	₺127.06	₺40.10	₺115.60	1896	8.83	8.83	₺167.29	₺52.51	₺152.20
1839	5.66	5.30	₺156.59	₺49.46	₺142.46	1897	8.54	8.54	₺167.32	₺52.51	₺152.23
1840	5.20	4.87	₺135.81	₺42.88	₺123.56						

Şekil 3. 19. yüzyılda düz inşaat işçisinin günlük ücretinin gümüş, altın ve enflasyon üzerinden Türk lirası değer grafiği (Bayram Akkoyun, 2020)

5. 19. YÜZYILDA AYASOFYA CAMİİ VE KÜLLİYESİ'NDE YAPILAN ONARIM VE HARCAMALAR

Bugün tüm ihtişamıyla hala ayakta duran Ayasofya'nın üçüncü Ayasofya yapısı olduğu bilinmektedir. Birinci Ayasofya; Consantinus (324-337) tarafından yapımı başlatılan, oğlu II.Constantius (337-361) tarafından bitirilmiş olduğu düşünülen yapı, ikinci Ayasofya yapısı ise 415'te II.Theodosios (408-450) tarafından tamamlanan ve 532 Nika isyanına kadar ayakta kalacak Theodosios Kilisesi'dir (Diker, 2010: 6; Diker, 2010: 8). 532 yılında yıkılan yapının yerine bugün bulunan üçüncü Ayasofya inşa edilmiş ve 27 Aralık 537 yılında tamamlanmıştır (Mango, 2006).

Mimarlık ve sanat tarihi için dünya çapında büyük öneme sahip olan Ayasofya'nın, 6. yüzyıldan 2020 yılına kadar ayakta kalması adına hiçbir fedakarlıktan kaçınılmamıştır. C. Mango "Bizans Mimarisi" adlı kitabında şöyle bahsetmektedir; "Varlığının on dört yüzyıllık süreci içinde Ayasofya'nın başından geçenler düşünülürse, bu halde korunabilmiş olması neredeyse mucize demektir. Türkler'in bu anıta gösterdikleri saygının ve düzenli onarımların (Son önemli onarım 1847-49 tarihinde İsviçreli mimarlar Gaspere ve Giuseppe Fossati tarafından yapılmıştır.) bu mutlu sonuca ulaşılmasına katkısı büyüktür." (Mango, 2006: 93). Çalışma kapsamında incelenen 19. yüzyıl onarımlarında da görülmektedir ki devlet, içinde bulunduğu mali ve siyasi sıkıntılara rağmen Ayasofya'nın ayakta kalması için yadsınamaz bir gayret içerisindeydi.

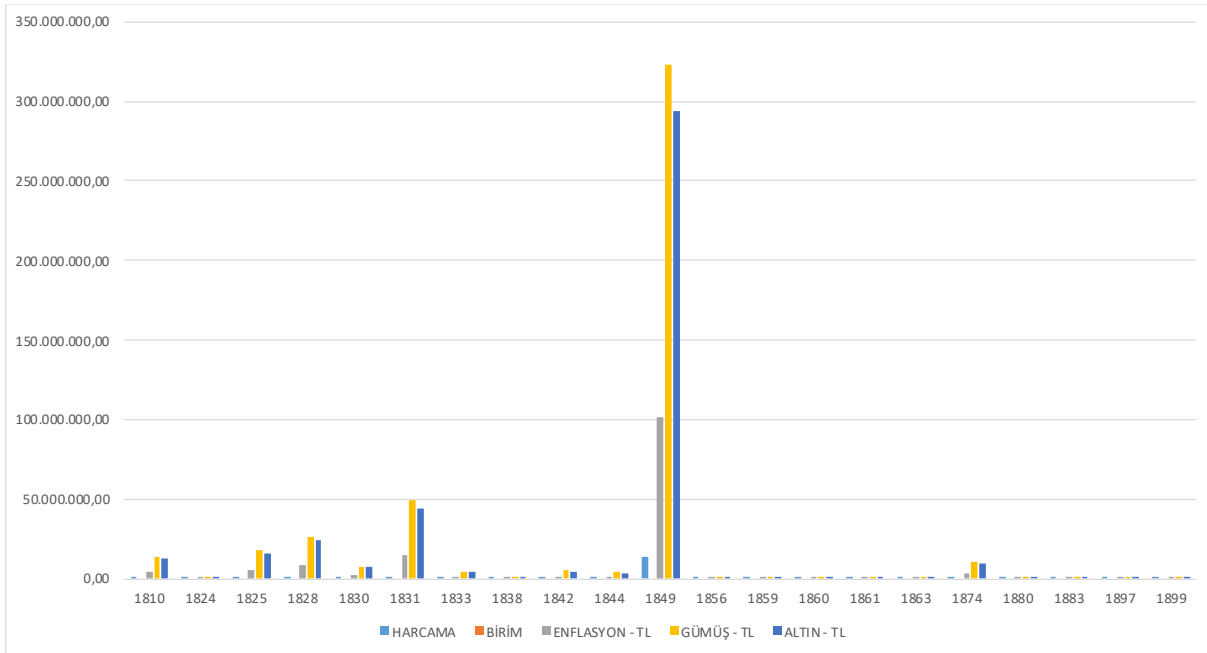
19. yüzyılın ilk yarısının büyük bir kısmında II. Mahmud hüküm sürmüştü; Ayasofya onarım çalışmaları çok yoğun bir şekilde sürdürülmüştür. Fakat Osmanlı döneminde Ayasofya'daki en kapsamlı onarımların Abdülmecid döneminde (1839-1861) gerçekleştirildiği söylenebilir (Diker, 2010: 70). Daha çok Fossati onarımları olarak ele alınan bu dönem, belki de Ayasofya'nın çehresinin günümüzdeki şekline bürünmesindeki en etkili onarımların yapıldığı dönemdir. Aynı yüzyıldaki diğer padişahların yaptırdığı onarımlar da göz önünde bulundurulduğunda, Şekil 5'te Abdülmecid döneminin Ayasofya ve Külliyesi üzerindeki etkisini, yapılan harcamalar karşılaştırıldığında açıkça görebilmekteyiz.

1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle devlet işleyişinde resmen Batı'ya yönelmiş ve büyük reformlar yapılmıştır. Birçok alanda değişimler yaşanırken Ayasofya Camii

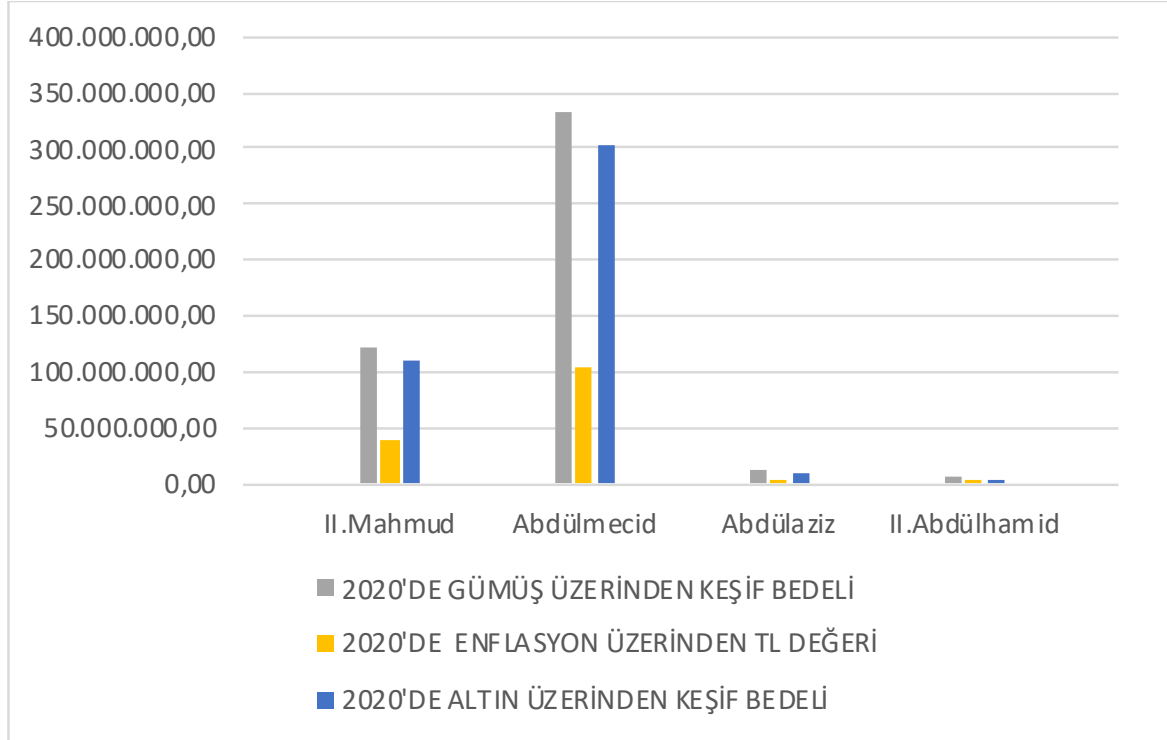
ve Külliyesi de bu değişim ortamından etkilenmiştir. Aslında ekonomik açıdan büyük sıkıntıların yaşandığı ve para vezinlerinin sürekli düşürülmesinin mali açmazlara yol açtığı, bunun sonucu olarak da para reformuna varan bir süreç girmiş olan devletin; böyle bir dönemde Ayasofya'da bu denli kapsamlı onarımlar yapmış olması da oldukça ilgi çekicidir. Yüzyılın sonlarına doğru gelindiğinde, 1894 tarihinde yaşanan İstanbul depremi dolayısıyla Ayasofya'nın da zarar gördüğü bilinmektedir (Diker, 2010: 100).

Çizelge 4. 19. yüzyılda yıllara göre Ayasofya Camii ve Külliyesi'nde yapılan onarım harcamaları tablosu

PADİŞAH	YIL	HARCAMA	BİRİM	GÜMÜŞ - TL	ENFLASYON - TL	ALTIN - TL
II.Mahmud	1810	123,791.50	kuruş	₺13,692,577.82	₺4,310,420.03	₺12,458,376.56
	1824	3,215.50	kuruş	₺257,947.41	₺81,577.24	₺234,699.35
	1825	221,820.00	kuruş	₺17,794,400.40	₺5,589,864.00	₺16,190,641.80
	1828	593,080.00	kuruş	₺26,848,731.60	₺8,386,151.20	₺24,428,965.20
	1830	164,460.00	kuruş	₺8,063,473.80	₺2,522,816.40	₺7,336,560.60
	1831	1,295,790.00	kuruş	₺49,084,525.20	₺15,381,027.30	₺44,665,881.30
	1833	129,892.30	kuruş	₺4,696,905.57	₺1,474,277.61	₺4,273,456.67
	1838	46,961.50	kuruş	₺1,209,728.24	₺381,797.00	₺1,100,777.56
		2,579,010.80		₺121,648,290.04	₺38,127,930.78	₺110,689,359.04
Abdülmecid	1842	234,474.50	kuruş	₺5,127,957.32	₺1,617,874.05	₺4,663,697.81
	1844	167,022.50	kuruş	₺4,115,434.40	₺1,291,083.93	₺3,744,644.45
	1849	14,311,580.00	kuruş	₺322,869,244.80	₺101,612,218.00	₺293,816,737.40
	1856	5,194.00	kuruş	₺69,755.42	₺21,918.68	₺63,470.68
	1859	56,170.00	kuruş	₺823,452.20	₺258,382.00	₺749,307.80
	1860	28,478.00	kuruş	₺420,620.06	₺131,853.14	₺382,459.54
			14,802,919.00		₺333,426,464.20	₺104,933,329.80
Abdülaziz	1861	45,097.00	kuruş	₺559,202.80	₺174,976.36	₺508,694.16
	1863	16,310.00	kuruş	₺242,692.80	₺73,395.00	₺220,674.30
	1874	715,130.00	kuruş	₺10,448,049.30	₺3,289,598.00	₺9,504,077.70
			776,537.00		₺11,249,944.90	₺3,537,969.36
II.Abdülhamid	1880	23,128.00	kuruş	₺385,543.76	₺120,959.44	₺350,620.28
	1883	104,143.00	kuruş	₺1,818,336.78	₺598,822.25	₺1,654,832.27
	1897	57,822.00	kuruş	₺1,132,732.98	₺355,605.30	₺1,030,966.26
	1899	82,889.00	kuruş	₺1,656,122.22	₺518,885.14	₺1,506,922.02
			267,982.00		₺4,992,735.74	₺1,594,272.13
TOPLAM		18,426,448.80	kuruş	₺471,317,434.88	₺148,193,502.07	₺428,886,463.91

Şekil 4. 19. yüzyılda yıllara göre Ayasofya Camii ve Külliyesi'nde yapılan onarım harcamaları grafiği (Bayram Akkoyun, 2020)

Şekil 5. 19. yüzyılda dönemlere göre Ayasofya Camii ve Külliyesi'nde yapılan onarım harcamaları grafiği (Büşra Korkmaz, 2020)

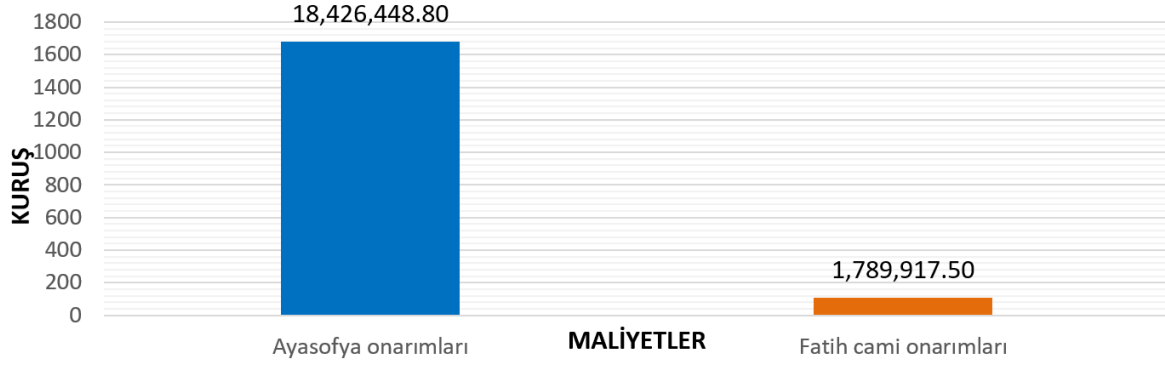
6. 19. YÜZYILDA AYASOFYA CAMİİ VE KÜLLİYESİ ONARIMLARINDA YAPILAN HARCAMALARIN FATİH CAMİİ ONARIM HARCAMALARI İLE MUKAYESE EDİLMESİ

37

Fatih Camii ve Külliyesi, Fatih Sultan Mehmet tarafından 1463-1470 tarihleri arasında Mimar Sinaneddin Yusuf bin Abdullah'a (Atik Sinan) inşa ettirilmiştir. Yıkılan Havariyun Kilise'nin üzerine inşa edilen yapının fethin simgesel olarak anlamını taşıdığı söylenebilmekle beraber, Kuban'ın da ifade ettiği gibi; "İslam ülkeleri mimarlık tarihi için de önemli bir toplumsal-dinsel yapı kompleksi örneğidir" (Kuban, 2017: 247).

Fatih Camii inşa edildiği ilk günden günümüze ulaşana dek birçok tahribata uğramıştır. İstanbul'da inşa edilen ilk selâtin yapısı olan cami, 1766 yılında yaşanan deprem dolayısıyla tamamen yıkılıp 1771 yılında tekrar inşa edilmiş, sonraki yıllarda da birçok onarım geçirmiştir (Köse, 2013: 90). Yeniden inşa edilen camide, 1858-1860 yılları arasında kapsamlı onarımlar yapıldığı ve özellikle de 1894 yılındaki İstanbul depreminde oldukça hasar gören Fatih Cami'nin onarımı için özel bir komisyon kurulduğu bilinmektedir (Köse, 2013: 92).

Fatih'in şehri fethiyle birlikte ilk selatin camii özelliği atfedilen Ayasofya'ya (Diker, 2010: 44) nazaran oldukça genç yaşta olan ve ilk inşa edilen selatin camii olan Fatih Camii İstanbul'un önemli dini yapılarından biridir (Anhegger, 1953: 145). Abidevi özelliklerinin yanı sıra, aynı dönemlerde aynı işleve sahip olmaları ve 19. yüzyılda ciddi onarım çalışmalarından geçmiş olmaları sebebiyle, bu iki yapının onarımlarında yapılan harcamaların karşılaştırılmasına karar verilmiştir. Bu kıyas için tablolarda kullanılan veriler, Köse'nin (2013) kaynakçada da belirtilen, Vakıf Restorasyon Yıllığı'ndaki ilgili bölümlerinden derlenmiştir.

Şekil 6. 19. yüzyılda Ayasofya Camii ve Külliyesi ile Fatih Camii onarım harcamalarının mukayese grafiği (Fatma Esra Toraman, 2020)

Çizelge 4'te elde edilen veriler ışığında bu onarımlar için yapılan harcamalar belirtilmiştir; gümüş, enflasyon ve altın üzerinden 2020 yılı olası onarım maliyeti hesaplanmaya çalışılmıştır. Çizelge 4, Şekil 4, ve Şekil 6 incelendiğinde, 1894 yılındaki büyük İstanbul depreminin, şehrin hafızasında önemli yer tutan bu iki tarihi yapı üzerinde büyük tahribata yol açtığı; bu nedenle büyük çapta onarımların yapılma ihtiyacı duyulduğu görülmektedir. Ancak yüzyıl olarak incelenen mukayese grafiği incelendiğinde de görülmektedir ki Ayasofya Camii ve Külliyesi her dönem kapsamlı onarımlar görmüş, mali durum her ne olursa olsun yüzyıllarca ayakta tutmaktan kaçınılmamıştır.

Çizelge 5. 19. yüzyılda Fatih Camii'nin onarım harcamaları tablosu

YIL	HARCAMA	BİRİM	GÜMÜŞ - TL	ENFLASYON - TL	ALTIN - TL
1858	215,712.00	kuruş	₺2,767,584.96	₺867,162.24	₺2,517,359.04
1860	15,000.00	kuruş	₺221,550.00	₺69,450.00	₺201,450.00
1861	15,460.00	kuruş	₺191,704.00	₺59,984.80	₺174,388.80
1865	44,656.00	kuruş	₺664,481.28	₺205,417.60	₺604,195.68
1866	14,580.00	kuruş	₺216,950.40	₺68,526.00	₺197,267.40
1875	30,063.50	kuruş	₺475,303.94	₺149,415.60	₺432,613.77
1879	69,950.00	kuruş	₺1,170,963.00	₺367,937.00	₺1,065,338.50
1886	66,916.00	kuruş	₺1,205,157.16	₺378,744.56	₺1,096,753.24
1894	1,312,280.00	kuruş	₺24,513,390.40	₺7,689,960.80	₺22,308,760.00
1896	5,300.00	kuruş	₺100,435.00	₺31,535.00	₺91,372.00
TOPLAM	1,789,917.50	kuruş	₺31,527,520.14	₺9,888,133.60	₺28,689,498.43

7. SONUÇ

Ayasofya, inşa edildiği tarihten günümüze dek birçok işlev değişikliğine maruz kalsa da varlığını hâlen sürdürmektedir. Elbette ki bu sonuç, gerekli koruma ve onarım faaliyetleri gerçekleştirildiği takdirde elde edilmiştir. 19. yüzyıl süresince yapılan onarımlar ve maliyetleri ise, bu çalışmanın konusu olarak seçilmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde yaşanan olaylar sonucunda elde edilmeye çalışılan verilerin birçok parametre tarafından etkilendiği bir gerçektir. Bu bağlamda, yapılan araştırma sonucunda sağlıklı veriler elde edilebilmesi amaçlanarak onarım harcamaları değerlendirilirken enflasyon, gümüş ve altın gibi üç farklı değer üzerinden hesaplanması sonucunda, birbirinden farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Para reformunun yapıldığı 1844 yılına kadar 1 gümüş kuruşun vezninin sürekli değişiyor olması sebebiyle yaşanan dalgalanmalar Şekil 1'de görülmektedir. 1844 yılından sonra ise değerler daha az değişiklik göstermiştir. Oluşturulan Çizelge 2 ve Çizelge 4; Şekil 4 ve Şekil 6 incelendiğinde, 1894 yılındaki büyük İstanbul depreminin, şehrin hafızasında önemli

yer tutan bu iki tarihi yapı üzerinde büyük tahribata yol açtığı; bu nedenle büyük çapta onarımların yapılma ihtiyacı duyulduğu görülmektedir.

Çalışma kapsamında 19. yüzyıl boyunca gerçekleştirilen onarım faaliyetleri için yapılan harcamalara kıymetli maden değeri üzerinden 2020 yılı Türk lirası değerine ulaşma gayreti, sürekli olarak değişime uğrayan para olgusu üzerinden gerçekçi sonuçlar elde edilmesini mümkün kılmamıştır. Ancak araştırma kapsamında incelenen Ayasofya Camii ve Külliyesi'nde yapılan onarımlar gözlemlendiğinde ve yine aynı dönemde onarım geçiren Fatih Camii ile mukayese edildiğinde ulaşılan sonuç, 2020 Türk lirası değerinin kesinliğinden ziyade aralarındaki oran olarak açıklanabilir. Ayasofya'nın fiziksel varlığının ötesinde siyasi, sosyal ve dini pek çok anlamı içinde barındıran bir abide olduğu gerçeği çalışma kapsamında bir kez daha gözler önüne serilmiştir. İnşa edildiği günden bugüne tarihimize tanıklık etmiş bu eserin ayakta kalması adına, hiçbir mali bunalım onun yaşatılması çabası karşısında bir engel teşkil etmemiştir.

Bilgilendirme / Teşekkür

Bu çalışma, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2020-2021 Güz Dönemi, Mimari Koruma - Restorasyon Yüksek Lisans bölümünde Doç. Dr. Hasan Fırat Diker'in yürütücülüğünde gerçekleştirilen Ayasofya ve Onarımları dersi kapsamında yapılan araştırmalar üzerine hazırlanmıştır. Değerli katkıları için Sayın Hasan Fırat Diker'e çok teşekkür ederiz.

Aksi belirtilmediği takdirde makalede kullanılan şekiller ve çizelgeler belirtilen yazarlar tarafından, belirtilen tarihte üretilmiştir.

Çıkar Çatışması Bildirimi ve Sorumluluk Bildirimi

Bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur, olası bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Makalede belirtilen tüm görüş ve düşünceler yazarların sorumluluğundadır, bu konuda derginin sorumluluğu bulunmamaktadır.

Makalede yer alan görsellerin kullanımına dair yasal izinlerin alınması yazarların sorumluluğundadır, bu konuda derginin sorumluluğu bulunmamaktadır.

Yazar Katkı Bildirimi

Çalışmanın ana fikri Doç. Dr. Hasan Fırat Diker tarafından önerilmiştir. Fatma Esra Toraman, Bayram Akkoyun ve Büşra Korkmaz çalışmayı birlikte geliştirmişlerdir. Araştırmanın literatür taraması Büşra Korkmaz tarafından gerçekleştirilmiştir. Kuruşun tüketici fiyat endeksi hesaplamalarını Bayram Akkoyun; yapılan onarım harcamaları ve bu harcamaların 2020 Türk lirası değeriyle mukayesesi Fatma Esra Toraman tarafından hazırlanmıştır. Elde edilen bulgular Bayram Akkoyun, Fatma Esra TORAMAN ve Büşra Korkmaz tarafından analiz edilerek grafikleştirilmiştir. Tüm yazarlar makale metninin yazımında ve makalenin basıma hazırlık aşamalarında katkıda bulunmuştur.

Notlar

¹ Tağşiş, Osmanlı'da devlete ek gelir elde etmek amacıyla başvuru paranın içindeki değerli maden miktarını azaltma yöntemidir. Bugünkü anlamıyla tağşiş hem para basma hem de devalüasyondur (Açıkgöz, 2010: 383).

² Kaime, Osmanlı'da kullanılan ilk kağıt para veya banknot olarak adlandırılır. Faiz geliri de elde etmeyi amaçlayan kaimelerin Osmanlıca adı Kaime-i muteber-i nakdiyye'dir (Pamuk, 2012: 227).

³ Rasyo: Oran (Türk Dil Kurumu)

KAYNAKLAR

Kitap

MANGO, C., 2006. *Bizans mimarisi*. Ankara: Rek May Yayıncılık.

DİKER, H. F., 2016. *Belgeler ışığında Ayasofya'nın geçirdiği onarımlar*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.

KUBAN, D., 2017. *İstanbul bir kent tarihi: Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

PAMUK, Ş., 2000. İstanbul ve diğer kentlerde 500 yıllık fiyatlar ve ücretler 1469-1998. Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

PAMUK, Ş., 2012. *Osmanlı İmparatorluğu'nda paranın tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Dergide makale

ANHEGGER, R., 1953. Eski Fatih Camii meselesi. *Tarih Dergisi*. 10, s.145-160.

AÇIKGÖZ, Ö., 2010. Osmanlı para politikasında reform çabaları: 1800-1844 dönemi üzerine değerlendirme. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (12), s. 371-392.

AYSAN, M., A., 2018. Dünya ve Osmanlı Devleti'nde enflasyon. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*. (14), s. 92-123.

KÖSE, F., 2013. Arşiv belgelerine göre Fatih Camii'nin inşaaası ve onarımları. *Vakıf Restorasyon Yıllığı*. 13 (8), s. 86-94.

YANARDAĞ, M., Ö., 2015. 19. yüzyıl Osmanlı Devleti para düzeni: kâğıt para kullanımına geçiş aşamalarının iktisadi analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research*. 8 (36), s. 918-933.

İnternet kaynağı

ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI, 2020. *İnşaat birim fiyatlarına esas işçilik-araç gereç rayiç listeleri* [çevrimiçi]. Erişim adresi: <https://webdosya.csb.gov.tr/db/yfk/icerikler/insaat-birim-fiyatlari-2020-turkce-20200207124629.pdf> [Erişim tarihi 04 Haziran 2021].

Tez

MEMİŞ, N., 2008. *19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda ekonomik yapı ve dış ticaret*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi.

DİKER, H. F., 2010. *Belgeler ışığında Ayasofya'nın geçirdiği onarımlar*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.

Arşiv belgeleri

GÜRAN, T., 2003. *Osmanlı malî istatistikleri bütçeleri 1841-1918*. [rapor] T.C.Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü.

Biyografiler

Bayram AKKOYUN

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mimarlık Bölümü'nden 2019-2020 öğretim yılının güz döneminde mezun olmuştur. Aynı üniversitede Mimari Koruma ve Restorasyon Programı'nda tezli yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

Büşra KORKMAZ

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Mimarlık Bölümü'nden 2018 yılında mezun olmuştur. Aynı üniversitede Mimarlık tezli yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

Fatma Esra TORAMAN

1982 yılında İstanbul' da doğmuştur. Meslek lisesinde yapı ressamlığı bölümünde okuyup aynı bölümün önlisans programını bitirmiştir. Mimarlık bölümünü Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi' nde tamamladıktan sonra aynı üniversitede Kültürel Mirasın Korunması ve Yönetimi Programı'nda tezli yüksek lisans eğitimine devam etmektedir. Özel sektörde uzun yıllar çalıştıktan sonra 2012 yılından beri Eyüpsultan Belediyesi'nde devlet memuru olarak çalışmaktadır.